

گذری بر زندگی

پژوهش‌ها و آثار زنده‌یاد

استاد دکتر عبدالهادی حائری

به بهانه برگزاری همایش بزرگداشت مرحوم دکتر حائری

۲۷-۲۶ مهر ۱۳۷۹

○ شهرام یوسفی‌فر

اجمالی از زندگانی و فعالیت‌های استاد حائری

مرحوم استاد عبدالهادی حائری فرزند دوم (ذکور) میرزا احمد حائری - از افراد پرهیزکار و زاهد زمان خود - و نوه دختری شیخ عبدالکریم حائری یزدی (موسس حوزه علمیه قم)، در حدود سال ۱۳۱۴ هـ. ش. در شهر قم متولد شد. مدتی قبل از این، پس از تصمیم شیخ عبدالکریم حائری مبنی بر اقامت در ایران (شهر اراک) مرحوم میرزااحمد، مامور انتقال اهل بیت ایشان از عتبات به اراک و سپس قم شد و این امر سبب اقامت دائم او در ایران و در جوار شیخ عبدالکریم گردید.

استاد حائری با توجه به شئون خانوادگی و گرایشات مرسوم زمانه، مراحل اولیه تعلم خود را با مقدمات دروس حوزوی در نزد پدرش آغاز کرد. اما به زودی از ادامه مراحل بعدی تحصیل صرف‌نظر نمود و به ناگزیر جهت گذران زندگی به کار در حرفه‌های مختلفی چون تصدی امور خدمات قرائت‌خانه شهر قم، و نیز اشتغال در اداره بهداشت قم که توأم با انجام ماموریت‌هایی جهت آبله‌کوبی در روستاهای اطراف قم بود، پرداخت.

استاد حائری علیرغم تن دادن به مشاغل مختلفی جهت گذران زندگی خود، از فراگیری دانش غافل نماند و با کمک برخی از دوستان و آشنایانش، به ویژه استاد عبدالحسین حائری (برادر بزرگشان)، پس از تحمل مرارت‌های فراوان، از طریق شرکت در آزمون‌های متفرقه، موفق به اخذ دیپلم ادبی شد.

اما دوران جوانی استاد حائری جدای از اشتغال در حرفه‌های متفاوت و پی‌گیری مطالعات و تحصیل نامنظم، با تحولات اجتماعی و سیاسی اواخر دهه ۱۳۲۰ هـ. ش. که بسیاری از جوانان حساس به امور پیرامون خود را تحت‌تاثیر قرار می‌داد، مقارن بود. لذا ایشان به صورتی فعال وارد صحنه کشاکش‌های سیاسی که آن روزگار در سطح شهر قم وجود داشت گردید و با تالیف و چاپ مقالاتی در موضوعات مختلف سیاسی، فرهنگی و اجتماعی در روزنامه‌های محلی شهر قم (مانند روزنامه استوار، پیکار مردان و... و یا مجلاتی چون مجله مسلمین، نور دانش، حیات مسلمین و...)، به صورت موثر با جریانات و تحولات

آن روزگار همراه شد. اوج تکاپوهای سیاسی این دوران مرحوم حائری در جریانات مربوط به انتخابات دوره هفدهم مجلس شورای ملی وقت بود که طی آن، استاد حائری و برخی از جوانان فعال شهر قم به علت تخلفات انتخاباتی در مجلس شورای ملی وقت دست به تحصنی بی‌فراجم زدند.

تجربیات ناگوار سیاسی - اجتماعی و برخی ناملازمات دیگر زندگی سبب شد، استاد زادگاهش را ترک و به تهران برود و وارد خدمت نظام شود. در پی تلاش‌های مستمر برای ادامه تحصیل، در سال ۱۳۳۲ هـ. ش. وارد دانشکده معقول و منقول (دانشکده الهیات) گردید. پس از اتمام تحصیل، چند شغل مختلف را در مدت کوتاهی تجربه نمود و عاقبت جذب اداره بهداشت شد (۱۳۴۰ هـ. ش) و جهت ادامه خدمت به استان خراسان و شهر مشهد اعزام گردید. استاد حائری در مدت اقامت خود در مشهد علاوه بر تصدی مشاغل مختلف در اداره کل بهداشت استان (عمدتاً مشاغل مربوط به مدیریت آموزشی و انتشاراتی اداره کل بهداشت استان)، فعالیت‌های فرهنگی و علمی خود را نیز پی گرفت، به گونه‌ای که در این مقطع توانست کتاب اشک سرد (رمان تاریخی) [انتشارات باستان، مشهد، ۱۳۴۲] را تالیف و کتاب این مقف اثر حناالفاخوری (زوار، مشهد، ۱۳۴۲) را ترجمه و چاپ نماید.

بعلاوه، استاد حائری در این دوره زندگی، از معاشرت پربرار و به یادماندنی حلقه‌هایی از دوستان فاضل و صمیمی خود در شهر مشهد نیز بهره‌مند بود. استاد دکتر سید جلال‌الدین آشتیانی یکی از معاشران دائمی استاد حائری بود که سرانجام تشویق‌ها و تسهیلاتی که ایشان در راستای ادامه تحصیل استاد حائری فراهم آوردند، سبب شد در سال ۱۳۴۲ هـ. ش. امکان دستیابی او به بورس تحصیلی دانشگاه مک‌گیل (کانادا) عملی گردد.

استاد حائری پس از عزیمت به کانادا (۱۳۴۲) تحصیلات خود را ابتدا در مقطع فوق‌لیسانس شروع و پس از مدتی از پایان نامه خود تحت عنوان «نقش خواجه نصیرالدین طوسی در پرورش مغولان به بغداد»، با امتیاز عالی، دفاع نمود. موفقیت درخشان تحصیلی و پژوهشی

ایشان، امکان ورود به دوره دکتری در گرایش اسلام‌شناسی در همان دانشگاه را برای ایشان فراهم نمود. استاد حائری اکنون فرصتی مناسب یافته بود تا یکی از موضوعات مهم فکری خود در خصوص مسائل جامعه جدید ایران، یعنی مقوله «برخورد و چگونگی رویارویی دو دنیای شرق و غرب و خاصه ایران» را مورد پژوهش قرار دهد. لذا موضوع پایان‌نامه تحصیلی خود را «تشیع و مشروطیت در ایران و نقش ایرانیان مقیم عراق» قرار داد. و پس از انجام پژوهشی گسترده در این خصوص، عاقبت در سال ۱۳۵۲ هـ. ش. با موفقیت از آن دفاع نمود.

اتمام تحصیلات دانشگاهی استاد حائری، مسئله ماندن در غرب و یا بازگشت به ایران را برای ایشان و همسرشان (خانم دکتر افشار که به تازگی با یکدیگر ازدواج نموده بودند) را جدی‌تر ساخت. سرانجام استاد ترجیح داد پیشنهادات دانشگاه‌های کانادا و برکلی در کالیفرنیا را برای تدریس زبان و ادبیات فارسی قبول و ماندگار شود.

استاد حائری همزمان با تحصیل در دوره دکتری، برخی دستاوردها و نتایج پژوهشی خود را نیز در مجامع علمی و فرهنگی معروف غرب، مانند سمینارهای خاورشناسی در اروپا و آمریکا و نیز مجلات تخصصی و معتبر ارائه نمود. آشنایی و تبادل آراء و نظرات استاد با ایران‌شناسان و اسلام‌شناسان مشهور دنیا تجربیات علمی و فرهنگی بسیاری برای ایشان به ارمغان آورد.

استاد حائری عاقبت در سال ۱۳۵۷ هـ. ش. به ایران بازگشت و در گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، سال‌های متمادی عهده‌دار تدریس دروس مختلفی چون: «تاریخ خاورمیانه»، «تاریخ کشورهای اسلامی در دو سده اخیر»، «متفکرین عهد قاجار»، «تهضت مشروطیت»، «تاریخ احزاب سیاسی ایران» و «تاریخ معاصر ایران» بود.

در سال ۱۳۵۸ هـ. ش. پایان‌نامه دکتری خود را به فارسی برگرداند و به چاپ رسانید. آنگاه از فرصت بدست آمده استفاده کرد و طرح عظیم و گسترده پژوهشی خود را تحت عنوان: «نخستین رویارویی‌های اندیشه‌گران ایران با دو رویه تمدن بورژوازی غرب» آغاز نمود و عاقبت جلد نخست آن (بخش

مربوط به ایران) را در سال ۱۳۶۷ انتشار داد. بر اساس طرحی که در ذهن استاد شکل گرفته بود، مراحل و مجلدات بعدی این تحقیق مفصل، موضوع مزبور را درباره سایر کشورهای اسلامی پی گیری می نمود. ایشان در سفرهای علمی و تحقیقاتی داخل و خارج از کشور خود، مطالب لازم جهت به انجام رساندن سایر قسمت های این تحقیق را نیز جمع آوری کرده بودند، اما متأسفانه اجل فرصت را از ایشان ربود و بسیاری از

یادداشت ها و مقالات و دست نوشته های ایشان به دلیل دست به دست شدن ها، دچار سرنوشت نامعلومی شد. (البته بخشی از مقالاتی که ایشان از مجلات خارجی کپی کرده بودند به همت دکتر زرگری نژاد از خانواده ایشان ابداع و به گروه تاریخ دانشگاه تهران منتقل و نگهداری می شود). شایان ذکر است، کتاب نخستین رویارویی های اندیشه گران ایران با دو رویه تمدن بورژوازی غرب، جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۶۸ را دریافت نمود.

دکتر حائری در مدت اقامت در ایران (۱۳۷۲ - ۱۳۵۶ ه. ش) پژوهش های دیگری را نیز به ثمر رساند، که از آن جمله می توان به شناسایی و ارائه برخی از مداخل مغفول مانده (غالباً در حوزه تشیع و ایران) در دائرة المعارف اسلام و نیز همکاری پژوهشی با دائرة المعارف ایرانیکا اشاره کرد. (برای دیدن فهرست کتابشناسی آثار پژوهشی چاپ شده ایشان ر. ک: اصیلی، سوسن: کتابشناسی آثار دکتر عبدالهادی حائری، کتاب ماه تاریخ و جغرافیای شماره ۲۲، سال دوم، شماره دهم، مرداد ۱۳۷۸، صص ۳۶ - ۳۰).

تلاش های علمی و آموزشی دکتر حائری سبب گردید در سال تحصیلی ۷۱ - ۱۳۷۰ به عنوان استاد نمونه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر شریعتی مشهد برگزیده شود و رتبه استادی خود را نیز دریافت دارد.

متأسفانه عمر پربار ایشان زیاد نباشد و عاقبت پس از تحمل رویارویی با بیماری لاعلاج سرطان خون و عوارض دشوار آن، عاقبت در تیرماه ۱۳۷۲، جمع همکاران، دوست داران و شاگردان خود را در غم و اندوه فرو برد. روحش شاد و قرین رحمت الهی باد.

برگزاری همایش زنده یاد دکتر عبدالهادی حائری

ویژگی های شخصیتی استاد حائری و نیز جنبه های ارزشمند پژوهشی و تحقیقی آثار ایشان، پیوسته نظر

انتخاب و دعوت شده بودند، تشکیل و کلیه امور علمی همایش در محورهایی به شرح زیر به بحث و تبادل نظر و تصویب گذارده شده و جهت اجرا به کمیته اجرائی ابلاغ گردید:

۱ - تعیین محورهای سخنرانی و ارائه مقالات توسط محققان و اساتید در همایش دکتر حائری، به شرح زیر:

○ مبانی تاریخنگاری در آثار دکتر حائری
○ روش شناسی پژوهش تاریخی در آثار

دکتر حائری

○ شخصیت و زندگی دکتر حائری

○ قلمرو و موضوعات دکتر حائری:

اندیشه های سیاسی و اجتماعی عصر قاجار

نهضت مشروطیت

فراماسونری

جهان اسلام

ادبیات تاریخ نگاری

جهان اسلام، غرب و شرق شناسی.

۲- تعیین موضوعات میزگرد همایش و انتخاب اعضای

شرکت کننده در میزگرد.

۳ - سفارش برخی مقالات محورهای تعیین شده

همایش به اساتید و محققان ذیربط

۴ - بررسی و ارزیابی خلاصه مقالات و اصل مقالات

واصله

۵- تعیین و برنامه ریزی روند برگزاری مراسم دو روزه

همایش

و...

ب) عملکرد کمیته اجرائی همایش: شامل پی گیری و

انجام تصمیمات کمیته علمی و امور اجرایی مربوط به

برپایی همایش

پی نوشت:

۱- کمیته علمی همایش دکتر حائری از اساتید زیر تشکیل

شده بود: دکتر علی اصغر مصدق رشتی، دکتر عبدالرسول

خیراندیش، دکتر عطاءالله حسینی، دکتر هاشم آغاچری، دکتر

غلامحسین زرگری نژاد، دکتر محمدعلی اکبری، دکتر سهراب

یزدانی، دکتر نظری هاشمی، دکتر رضا وطن دوست، دکتر منصور

صفت گل، حجت فلاح توتکار و...

تحسین و توجه جامعه تاریخدان و نیز کارشناسان سایر رشته های آشنا به مباحث علم تاریخ و خاصه تاریخ جدید ایران و خاورمیانه را جلب کرده است. به نظر عده ای از اهل نظر، گذشت سالیانی چند از درگذشت ایشان، امکان ارائه یک ارزیابی و نقادی علمی از آثار و نظریات ایشان را فراهم آورده است. از سویی، ضرورت برگزاری مراسمی در بزرگداشت یاد و خاطره استاد حائری، بسیاری از دوست داران و ارادتمندان ایشان را ترغیب به برگزاری همایشی به یاد ایشان نمود. در واقع همایش بزرگداشت زنده یاد دکتر عبدالهادی حائری محصول همکاری و وفاق نظر چنین مجموعه ای بود.

موسسه توسعه دانش و پژوهش ایران (موسسه ای غیرانتفاعی) که طرح برگزاری مراسم بزرگداشت برخی از چهره ها و مفاخر علمی و فرهنگی ایران، مانند استاد احمد آرام، دکتر هانری کورین، استاد میرمصطفی عالی نسب (پدر صنایع نفت سوز ایران)، آن ماری شیمیل... را پی گیری می نماید، بانی خیر شد و با همکاری گروه های تاریخ دانشگاه های تهران و مشهد، همایش مزبور برنامه ریزی و برگزار گردید. در زیر گزارشی کوتاه از مراحل مختلف گردش کار و روند برگزاری همایش زنده یاد دکتر حائری جهت استحضار علاقه مندان ایشان، تقدیم می شود.

گردش کار علمی و اجرائی همایش زنده یاد دکتر حائری

پس از قطعی شدن طرح برگزاری همایش دکتر حائری، برنامه ریزی های مختلف جهت پیشبرد امور همایش انجام شد و با ایجاد دو کمیته علمی و اجرائی، امور همایش سازماندهی و پی گیری شد.

الف) کمیته علمی همایش

ابتدا کمیته علمی همایش، از اساتید و صاحب نظران تاریخ معاصر ایران، که از گروه های آموزشی تاریخ کشور